

STUDIE

KAREL BERGMAN – JEDEN ZE DVOU A PŮL TISÍCE; Z TRHOVÉ KAMENICE
MEZI PŘÍSLUŠNÍKY ROYAL AIR FORCE

Filip Procházka

Karel Bergman – one of two thousand five hundred: from Trhová Kamenice to the midst of Royal Air Force officers

Abstract: This article addresses the destiny of an ordinary man, Karel Bergman – a civilian who fought for the freedom of his nation. It seeks to describe the life of a man for whom entry into the Czechoslovak foreign armed forces was not easy, but who did his very best for his country. The article also commemorates the sad destiny of his family – as Karel Bergman was a Czechoslovak Jew.

Karel Bergman was one of the 2 500 Czechoslovak airmen in the RAF. He was not a pilot or an air crew member; his duties were different; but men in his line of duty ought also to be remembered. Karel Bergman was born into a Jewish family in the small town of Trhová Kamenice in East Bohemia. After his studies he entered the family business and supported his local community, as did other Jewish families there. When the situation in Czechoslovakia became harder for Jewish people, he left his country for the United Kingdom. There he started his own business and employed refugee women. He was called up to the Czechoslovak army in exile, but his recruitment was postponed several times due to his work for refugees. When he entered the Czechoslovak army in exile, he took up his duties as interpreter and translator. He served as translator in the 312th Czechoslovak Fighter Squadron, for Fighter Command and other units.

When World War II ended, he was demobilised and tried to engage in a normal life as the sole survivor from his family, his mother and sister and other members of his family having been murdered in Nazi concentration camps. Upon returning to his homeland, he met a friend of his cousin's and married her. Later, because of the communist party takeover in Czechoslovakia, he left his homeland with his wife and stepdaughter for Canada. A job was offered to him in the United Kingdom, enabling him and his family to stay there. He later bought the company in which he worked. Karel Bergman died on 14 September 1983 at a UK airport, and his ashes were scattered at the Dřevíkov Jewish cemetery in Czechoslovakia.

Keywords: RAF – translator – Trhová Kamenice – Jewish – 312th Squadron

Contact: Mgr. Filip Procházka, e-mail: filip@276.cz

Karel Bergman, jak napovídá titulěk, byl jedním z 2 500 československých příslušníků britské Royal Air Force. Zde sloužili českoslovenští muži v průběhu druhé světové války jako stíhací a bombardovací piloti, členové leteckých osádek, ale i příslušníci pozemního personálu různých odborností, kuchaři, mechanici, řidiči nebo i tlumočníci, jakým byl on. V rámci své služby nestřílel po nepříteli, nespustoval na operační lety, ale účastnil se boje jinak – překládal a tlumočil. I tací bojovníci za naši svobodu by měli být připomínáni a to je cílem příspěvku. Někteří sloužili v RAF celých pět let (českoslovenští letci se stali příslušníky RAF po pádu Francie), jiní kratší dobu, podle toho, kdy se jim

povedlo do Velké Británie doputovat, ať už ze svých domovských zemí, nebo z jiných bojišť. Právě v Royal Air Force tvořili personál československých, ale i britských perutí. Při psaní textu o Karlu Bergmanovi vycházím ve snaze popsat jeho rozmanité osudy co nejpřesněji jak z archiválií, zejména Státního okresního archivu v Chrudimi a Archivu bezpečnostních složek, tak rovněž ze vzpomínek jeho rodiny a kamarádů.

Karel Bergman se narodil 2. 9. 1902 v židovské rodině ve východočeském městečku Trhová Kamenice, v domě číslo 36.¹ Jeho otcem byl Maxmilian Bergman, trhovokamenický obchodník, syn Heinricha Alexandra Bergmana a Lotti

¹ Badatelna.eu, *badatelna.eu, paměťové instituce on-line*, 2020, nedatováno [online; cit. 2020-03-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.badatelna.eu/fond/1073/reprodukce/?zaznamId=537&reproId=121502>>

Obr. 1. Obchod Bergmanovi, 1910, fotoarchiv autora.

Bergmanové. Matka se jmenovala Hermína, rodným jménem Spitzerová, a pocházela z Netolic. Karel přišel na svět jako druhý z dvojčat, přičemž jeho sestra Greta se narodila již o dva dny dříve. Pamětníci vzpomínali, že kvůli tomuto těžkému porodu manželé Bergmanovi již spolu neměli děti. Ve školním roce 1908–1909² začal Karel chodit do pětileté obecné školy v Trhové Kamenici, kterou navštěvoval až do roku 1912,³ a podle školních matrik byl pilným žákem.⁴ Ve školním roce 1913–1914 chodil do německé C. a k. reálky v Jihlavě. Tam byly jeho mravy hodnoceny jako přiměřené, ostatní známky byly dostatečné nebo nedostatečné, aspoň z českého jazyka měl trojku. Snad i proto zde studoval pouze jeden rok, který byl završen poznámkou, že není způsobilý k postupu.⁵ Posléze navštěvoval blíže neznámou školu v Praze a následně v letech 1921 až 1923 měl studovat národní ekonomiku na odpolední škole New York University v New Yorku, tuto informaci se však nepodařilo potvrdit a získat záznam z jejich archivů. Policejně byl v letech 1921 a 1922 hlášen s přestávkou v Karlíně. V roce 1921 žádal ze zdravotních důvodů o pas, a to pro cestu do Rakouska, Království Slovenců, Chorvatů a Srbů, Itálie a Francie. V roce 1926 se opět zdržoval v Karlíně a posléze na Žižkově. Tehdy také žádal o rozšíření pasu do všech evropských států s výjimkou Ruska kvůli obchodu.

Po studiích se i on zapojil do rodinného podnikání. Firma jeho otce zpracovávala lidské vlasy na různé výrobky – síťovky, síťky na vlasy i další. Ve stopách svých předků šel nejen v práci, ale i dobročinnosti. Tak například v prosinci roku 1931 zaslal 62 baretů pro nemajetné děti s dovětkem, ve kterém prosil „abyste se o tomto nepatrném daru ve veřejnosti nezmiňovali“.⁶ Po pohřbu svého otce děkoval správě měšťanské a obecné školy v Trhové Kamenici za účast

na pohřbu a kromě poděkování zaslal i 500 korun s tím, aby byly použity pro chudé děti, které tuto školu navštěvují.⁷ Karel Bergman se stal, podobně jako jeho předci a příbuzní, členem mnoha místních organizací, například Živnostensko-obchodnické záložny v Trhové Kamenici, Okresní vzájemné pojišťovny⁸ a v roce 1937 byl zvolen členem představenstva trhovokamenické kempeličky. Na místním dění se podílel i jako volič.⁹

Nepříznivá politická situace pro židovskou komunitu a rasistické prostředí se nevyhnuly ani Trhové Kamenici. V důsledku toho vznikla nejen zdejší odbočka Národní strany fašistické, ale došlo i k vyštvaní židů z různých organizací. I proto v dubnu 1939 rezignoval Karel Bergman na funkci náhradního člena představenstva trhovokamenické kempeličky.¹⁰ Již předtím chtěl převzít od své matky rodinnou firmu „Jindřicha Bergmana syn“, ale k tomu už nedošlo pravděpodobně kvůli jeho odchodu do zahraničí. V Kamenici měl zanechat snoubenku, učitelku Ludmilu Brožovou. Za války si podle trhovokamenického historika Bohumila Hospodky měli ještě dopisovat, nicméně toto se nepodařilo potvrdit. V průběhu druhé světové války byla korespondence s domovem pro československé vojáky z bezpečnostních důvodů zakázaná, aby nedošlo k ohrožení adresátů, a posléze již nebyla ani možná.

Začátek druhé světové války

Jak se Karel Bergman dostal do zahraničí, nevíme. Lze předpokládat, že kvůli dění v Evropě a také obchodním kontaktům své firmy zamířil rovnou do Velké Británie. Tam byl v listopadu 1939 odveden. Jeho nástup do československé armády v exilu nějaký čas trval.¹¹ Zdá se, že se po svém příchodu do Británie zapojil především do toho, co uměl – do podnikání. Zaměstnával i další emigranty z vlasti. Poprvé měl být zařazen do vojenského transportu do Francie 27. 3. 1940. Do něj však nenastoupil a na Úřad zplnomocněnce československé vojenské zprávy poslal žádost o odklad. V ní uvádí, že po téměř ročním pobytu v Anglii začal pracovat jako nákupčí zámořských firem a nemůže své záležitosti, bez toho, aby mu vznikla ztráta, zlikvidovat. Musí rovněž rozvázat styky s exportéry, kteří mu svěřili svá zastoupení. Dopis zakončuje větou: „Přihlásil jsem se do československé armády dobrovolně s vědomím, že službu nastoupím, avšak s tak krátkou povolávací lhůtou jsem nepočítal a žádám proto, abych byl povolán později, eventuálně druhým transportem.“¹² Ministerstvo si vyžádalo potvrzení těchto údajů od organizací, se kterými Karel Bergman tehdy spolupracoval. V dubnu 1940 byl vypraven další vojenský transport, ale nenastoupil ani do něj. O měsíc později byl vyzván zmocněncem československé vojenské správy v Londýně

² Státní okresní archiv Chrudim, Obecná škola Trhová Kamenice, č. př. 125/97, 8N.

³ Státní okresní archiv Chrudim, Obecná škola Trhová Kamenice, č. př. 125/97, 22N, Hlavní matrika.

⁴ Státní okresní archiv Chrudim, Obecná škola Trhová Kamenice, č. př. 125/97, 9N.

⁵ Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Jihlava, fond Reálka Jihlava, inv. č. 392.

⁶ Státní okresní archiv, Místní výbor Trhová Kamenice, Městská školní rada, zajímavé spisy.

⁷ Tamtéž.

⁸ Státní okresní archiv Chrudim, Městský úřad Trhová Kamenice, karton 4, inv. č. 354.

⁹ Státní okresní archiv Chrudim, Archiv obce Trhová Kamenice, inv. č. 353.

¹⁰ Státní okresní archiv Chrudim, Záložna kempelička TK, inv. č. 14–20, č. fasc. 1.

¹¹ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv Praha (dále jen VÚA-VHA), fond 24, složka Karel Bergman.

¹² Tamtéž.

Obr. 2. Karel Bergman jako seržant RAF, fotoarchiv autora.

k předložení cestovního pasu, aby mohl být zařazen do dalšího transportu do Francie. Zmocněnec poukazoval na to, že měl možnost vyřídit si své záležitosti, na které se pravděpodobně odvolával. V červenci 1940 odevzdal Karel Bergman svůj pas. Nastoupit vojenskou službu měl v září, ale tehdy se ještě vojákem nestal, protože na konci října mu byl opět povolen odklad. Následně byl znovu povolán, a to na 23. 12. 1940, ale o dva měsíce později je zaznamenána jeho další žádost o odklad: „...*odůvodňuji svou žádost tím, že mi nebylo naprosto možno v době tří měsíců uspořádati záležitosti své a záležitosti podniku, jehož jsem ředitelem. Teprve v nedávné době se rozřešil problém zaměstnání našich uprchlíků z Francie po stránce formální, takže jsem se zaučováním těchto lidí teprve začal. Nyní mohu začít s vlastní organizací prodeje a podle úspěchů hodlá firma zařaditi další pracovníce. Moje nastoupení vojenské služby by mělo za následek ... firma by byla nucena propustit několik zaměstnanců a upustit od plánovaného zařazování dalších*

lidí do pracovního procesu. Svoji činnost konám za vědomí Ministerstva sociální péče, které je rovněž informováno o posici naší firmy.“¹³ K této prosincové žádosti přiložil dopis předsedy The Georgic Co-operative Society Ltd, který vysvětluje Bergmanův přínos, kterým je poskytování práce uprchlíkům ze Střední Evropy, aby tak nebyli odkázáni na finanční podporu. Jeho odchod by znamenal ztrátu této práce. Následně byl Bergmanovi povolen další odklad nástupu vojenské služby, a to až do konce února 1941, s ohledem na sociální prospěšnost jeho činnosti.¹⁴

Z archivních materiálů vyplývá, že si Karel Bergman v roce 1941 psal, jako zástupce The Georgic Co-operative Society Ltd, s československým Ministerstvem sociální péče o snaze zvýšit počet u nich zaměstnaných uprchlíků. V té době už u nich fungovaly tři dílny zaměstnávající uprchlice a chtěli počet těchto dílen zvýšit. Žádali proto toto ministerstvo o příspěvek na další šicí stroje. Od počátku války se ale záměry ministerstva změnily, nyní hledalo ženy pro přeškolení pro válečný průmysl, a nemělo tak zájem o další podporu této společnosti, o čemž rozhodlo na začátku února 1941.¹⁵ Bergman se měl hlásit po opětovném povolání v březnu v Leamington Spa, u Náhradního tělesa československých vojsk. Tento povolávací rozkaz byl doplněn poznámkou, podle které z neuposlechnutí svolávacího rozkazu plynou následky – trestní stíhání pro přečin neuposlechnutí povolávacího rozkazu k nastoupení prezenční služby ve válce do 48 hodin po předepsané lhůtě. V té době Karel Bergman jednal s Ministerstvem sociální péče o zřízení československé propagační prodejny, jejímž cílem by bylo propagovat československou literární a uměleckou tvorbu, s tím, že docílený zisk by plynul Československému červenému kříži. To také psal v únoru 1941 Ministerstvu obrany s další žádostí o odklad nástupu do činné vojenské služby.¹⁶ Tyto aktivity mu Ministerstvo sociální péče potvrdilo. Již v březnu 1941 ale úředník tohoto ministerstva psal, že „*byli by s touto prací spojen odklad nástupu do činné vojenské služby, nereflktují na něj*“. Jeho žádost o odklad tedy byla definitivně zamítnuta a zároveň s touto informací také obdržel upozornění, že neuposlechnutí povolávacího rozkazu by pro něj mělo následky podle paragrafu č. 48 branného zákona. Prezentován u naší armády byl tedy 30. 3. 1941.¹⁷

V armádě

Z odvodního/prezentačního lístku se dozvídáme, že byl vysoký 162 cm, uměl německy, anglicky, česky a uměl řídit automobil. Odveden byl bez vady (dle odvodního lístku), respektive s vadou (dle prezentačního lístku). Žil tehdy v Abbey Road v Londýně.¹⁸

Následně došlo k jeho přemístění k letecké skupině ve Wilmslow a zároveň přijetí do Royal Air Force v britské

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Národní archiv v Praze, fond Ministerstvo sociální péče – Londýn, inv. č. 312, sign. 40/12 – Nabídky zaměstnání v anglických firmách 1940–1945, Anglické firmy nabídky zaměstnání.

¹⁶ VÚA-VHA, fond 24, složka Karel Bergman.

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ VÚA-VHA, fond 24, složka Karel Bergman.

Obr. 3. Portrétní fotografie Karla Bergmana v uniformě, fotoarchiv autora.

hodnosti AC2 (Aircraftman 2 – voják nováček).¹⁹ Po necelém měsíci byl přemístěn k 312. československé stíhací peruti a v září 1941 povýšen do československé hodnosti svobodník. Následovalo povýšení do britské hodnosti AC1 a 19. 10. přemístění do československého depa, a to již ve svém zařazení příslušníka pozemního personálu pro všeobecnou službu.²⁰ Sem přijel druhý den spolu s Bedřichem Steinerem,²¹ aby zde sloužili jako tlumočníci.²²

Několik dní po příchodu se mohl zúčastnit koncertu české hudby a posléze i akademie na oslavu čs. státního svátku.²³ Kultura a vzdělávání byly nedílnou součástí činnosti příslušníků nejen československého depotu. I proto jeho válečný deník zaznamenává návštěvu divadla Garrick Theatre v Altrinchamu na pozvání British Council, které se 26. 11. zúčastnilo 32 důstojníků a členů mužstva. O den později

byly jeho příslušníkům promítnuty instruktážní filmy. Dne 28. 11. si překladatelské služby Karla Bergmana vyžádal Inspektorát československého letectva v Londýně.²⁴ V té době již jeho sestra Markéta a jeho synovec Otto přežívali v ghettu Lodž, kam byli jako židé odvezeni 31. 10. transportem z Prahy. Do něj nastoupila celá rodina, včetně Ing. Otto Fuchse, Markétina manželka, ale zprávy o tom, že do Lodže přijel i on, chybějí.²⁵

Vánoční svátky a jejich oslava patřily mezi nedílné součásti života našich letců. Vzpomínali při nich na domov, své blízké a padlé kamarády. A slavili je dokonce ve dvojím provedení – tradičně 24. 12. a rovněž druhý den podle britského zvyku v tzv. Boxing Day. V roce 1941 byla pro příslušníky československého depotu připravena večeře v jídelně No. 3 Wing (NAAFI)²⁶ jak pro důstojníky, tak i pro mužstvo.

Na počátku roku 1942 byl Karel Bergman odvelen od Československého depotu k 312. stíhací peruti.²⁷ O měsíc později byl povýšen do hodnosti desátníka²⁸ a několik dní nato i do britské hodnosti Corporal.²⁹ V ní byl 13. 2. 1942 převeden z československého depotu na základnu RAF Athan, kde absolvoval základní vojenský výcvik, a dne 5. 3. 1942 byl odvelen od 312. stíhací peruti k základně RAF Exeter.³⁰ O dva měsíce později mu byl přiznán charakter aspiranta a v červnu byl jako desátník aspirant zařazen na pozici technického tlumočnicka. V průběhu svojí vojenské služby se pak stěhoval se svou jednotkou, respektive po letištích, v závislosti na konkrétních potřebách jeho služeb. V červenci 1942 vykonal první část zkoušky na důstojníka letectva v záloze.³¹ První zářijový den byl povýšen do hodnosti sergeant a o čtyři dny později na četaře aspiranta, a to u příležitosti druhého výročí 312. československé peruti, kde působil jako tlumočnick.³² V polovině listopadu se podrobil lékařskému vyšetření v Londýně, ze kterého se vrátil na základnu Churchstanton.³³ Nemohl vědět, že v následujícím měsíci odjela jeho maminka Hermína s několika dalšími trhovokamenickými příbuznými v transportu Cg do Terezína.³⁴

Na počátku února 1943 vykonal Karel Bergman druhou část zkoušky na důstojníka letectva v záloze, a to s prospěchem dostatečným – dobrým³⁵ a u příležitosti

¹⁹ Českoslovenští letci v RAF měli hodnosti dvě. Československou a britskou. Ta československá byla udělována většinou podle odsloužených let a vojenského vzdělání, ta britská byla spojena s funkcí, kterou držitel hodnosti zastával. Československý voják tak například mohl být britským poručíkem.

²⁰ Aircraftman/General Duties – příslušník pozemního družstva pro všeobecné služby, tj. letec, který mohl pomoci s čímkoliv neodborným, s čím bylo potřeba.

²¹ JUDr. Bedřich Steiner, narozen 14. 9. 1909 v Mariánských Lázních, v RAF sloužil jako technický tlumočnick.

²² VÚA-VHA, fond ČSL VB IX1, sign. č. letecký depot 1798/BI/1/314, Válečný deník (opis) 1940–1945.

²³ Tamtéž.

²⁴ VÚA-VHA, fond ČSL VB IX1, sign. č. letecký depot 1798/BI/1/314, Válečný deník (opis) 1940–1945.

²⁵ Institut Terezínské iniciativy, *Holocaust*, nedatováno [online; cit. 2020-03-01]. Dostupné z WWW: <www.holocaust.cz>

²⁶ NAAFI – Navy, Army and Air Force Institute – Institut námořnictva, armády a letectva, který se staral o volný čas příslušníků ozbrojených sil.

²⁷ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 131/CI-3/3/76, Korespondence osobních změn, S/201–S/300, 1942, Protokol 312. peruti, Kmenový rozkaz č. 3, Angle, 31. 3. 1942.

²⁸ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 131/CI-3/1/76, Korespondence osobních změn, S/1–S/100, 1942, Protokol, 312. peruti, kmenový rozkaz č. 10, angl. Dne 31. 1. 1942, Povýšení.

²⁹ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 131/CI-3/3/76, Korespondence osobních změn, S/201–S/300, 1942, Protokol, Royal Air Force No 312 (Czech) Squadron Angle., NO 10 Group, Serial No. 21, Page 1, Date 7.4.42.

³⁰ VÚA-VHA, letecká karta Karla Bergmana.

³¹ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 11/AII/1/1, Kmenové rozkazy, Kmenová evidence čs. Let, 1-4, září–prosinec 1943, Kmenový rozkaz č. 1, 30. 9. 1943.

³² VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 131/CI-3/7/77, Korespondence osobních změn, S/601–S/800, 1942, Denní rozkaz č. 63, Harrowbeer, 9. 9. 1942.

³³ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 131/CI-3/9/77, Korespondence osobních změn, S/901–S/1000, 1942, Royal Air Force No. 312 (Czech) squadron, 23. 11. 42.

³⁴ www.holocaust.cz

³⁵ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 11/AII/1/1, Kmenové rozkazy, Kmenová evidence čs. Let, 1-4, Září–prosinec 1943, 30. 9. 1943.

výročí narozenin prezidenta Masaryka byl v březnu povýšen na rotného aspiranta.³⁶ Kromě výše zmíněného povyšování se konala přednáška a Československé národní sdružení v Kanadě podarovalo příslušníky perutě cigaretami. I když byl Bergman veden jako tlumočník (bez specifikace jazyka), až koncem července 1943 získal certifikát Proficiency in English Univerzity v Cambridge³⁷ a ke konci září byl pak jako tlumočník přidělen ke styčnému důstojníkovi Josefu Dudovi u Velitelství stíhacího letectva (Fighter Command).³⁸ Část zdejší Karlovy činnosti zde zachycuje válečný deník styčného důstojníka u Fighter Command. První říjnový den, kdy vznikl, tam spolu s ním sloužilo devět nebo deset příslušníků československého letectva. Po necelých dvou týdnech byl spolu s F/Lt Tomášem Krumlem přidělen do National Library of Wales, kde byl archiv Air Ministry, aby zkontrolovali počty sestřelů, kterých dosáhli českoslovensští letci.³⁹

V září 1943 opustila maminka Karla Bergmana ghetto Terezín. Spolu s ostatními trhovokamenickými židy a dalšími lidmi byla v transportu o 5 007 lidech odeslána do Osvětimi-Březinky. Tam přijela po dvou dnech v dobytčáku. Oproti obvyklému zvyku nenásledovala selekce, ale všichni příchozí byli umístěni do jedné sekce tábora. Ta se později, po jejím vyvraždění v březnu 1944, stala známá jako rodinný tábor. Nelze předpokládat, že toto vraždění Hermína Bergmanová přežila. Ve stejném roce bylo také zrušeno ghetto Lodž a přeživší odvezeni do Osvětimi. Sestra Karla Bergmana a její syn mezi přeživšími chyběli.⁴⁰

Výroční den vzniku republiky, 28. říjen, se stal pro všechny jednotky československé exilové armády velkým svátkem a nebylo tomu jinak ani u Fighter Command. Odehrála se zde přehlídka československé jednotky, došlo i na řeč pro britský personál o významu dne a předání vyznamenání.⁴¹ Dále válečný deník zachycuje v tomto roce jen několik nedělních služeb Karla Bergmana a jeho cestu na Inspektorát československého letectva do Londýna. Tam spolu s F/Sgt Hotovým vypracovávali kartotéku leteckého personálu u stíhacího letectva, popřípadě letců na odpočinku. Činnost Karla Bergmana zde zachycuje nejen citovaný válečný deník, ale i vzpomínky Zbyška Nečase, stíhacího pilota, který sloužil na Fighter Command po dobu svého odpočinku od operačního létání u 68. noční stíhací perutě a který se zde s Karlem Bergmanem potkal. K jeho službě dodává, že byl nejen tlumočnickem, ale měl na starosti také překlad českých a anglických dopisů pro G/C Duda, překládal i nová oznámení,

popřípadě rozkazy vydané Fighter Command.⁴² Zbyška Nečase s Karlem sblížily obavy o osud jejich rodin (Nečas se narodil křesťanskému otci, zemřelému krátce po jeho narození, a židovské matce). Jejich obavy nebyly bohužel bezdůvodné. Nikdo z jejich rodin nepřežil, všichni jejich blízcí příbuzní zemřeli v koncentračních táborech.⁴³

Rok 1944 nezačal pro personál kanceláře styčného důstojníka u Fighter Command vesele. Na Nový rok obdrželi telegram o havárii a smrti W/O Přerosta, který se zabil na Silvestra při přelétávání letounu Master. O deset dní později odjel Karel Bergman spolu s S/Ldr Navrátilem do Londýna na Inspektorát, kde měli zřídit kartotéku všech československých příslušníků stíhacího letectva. Posledního lednového dne odjel styčný důstojník u Fighter Command na velitelství 11. skupiny, kde byl vysokým vyznamenáním DFC dekorován Otto Smik, a to za svých šest a půl sestřelů.⁴⁴ O necelý měsíc později se konala taneční zábava, pořádaná v důstojnické jídelně Air Defence Great Britain, deník také zaznamenává služební cestu, jejímž cílem byla příprava česko-polské party. Ta se uskutečnila 13. 3. v Československém institutu a dle kroniky se vydařila. Na konci měsíce března se Bergman stal desátníkem aspirantem.⁴⁵ V dubnu obdržel své zřejmě první vyznamenání, a to 1st Good Conduct Badge (Označ za dobrou službu) udělovaný za tři roky služby u RAF. Dne 11. 5. 1944 odjeli Karlovi nadřízení G/C Duda a S/L Navrátil na Inspektorát československého letectva řešit otázku záloh našich pilotů. Není zřejmé, nakolik se Karel Bergman těchto služebních cest svých nadřízených účastnil. Hlavním tématem této návštěvy byla „porada, jakým způsobem krýt ztráty a jak dlouho držeti čs. letky v T.A.F.“⁴⁶ Z ní vyplynuly návrhy, s kolika perutěmi vstoupit do Invaze, které měly být realizovány po konzultaci s A.O.C.⁴⁷ 84 Grupy.⁴⁸ Týden po této schůzce se Karel Bergman věnoval zpátky na Československém inspektorátu kartotéce československých letců.

Červen 1944 přinesl do kanceláře styčného důstojníka asi jednu z nejzajímavějších zpráv. Ta se týkala vylovení v Normandii.⁴⁹ Členové kanceláře styčného důstojníka se ji dozvěděli z rozhlasu. Do Invaze se zapojili i českoslovenští letci, a to ochranou konvojů a vyloďovacích pláží, přičemž sestřelili nebo poškodili několik nepřátelských letadel. I proto odjel Karel Bergman 15. 6. opět na Inspektorát doplňovat kartotéku. Během července se mohl také zúčastnit mj. promítání filmů Bitva o Ukrajinu či Information please.⁵⁰ V září se konal vzpomínkový akt na Bitvu o Británii, jehož

³⁶ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 132/CI-3/3/78, Korespondence osobních změn, S/201–300, 1943, Protokol, 312. stíhací peruč, 4. 3. 1943.

³⁷ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 132/CI-3/10/79, Korespondence osobních změn, čj. S/901 – 1000, 1943, Protokol, 30. 7. 1943.

³⁸ Vojenský historický ústav, letecká karta Karla Bergmana.

³⁹ Tyto počty jsou dány britským způsobem počítání sestřelů. Pokud se na sestřelu podílelo více pilotů, byl jim přidělen podíl na sestřelení tohoto letadla.

⁴⁰ Institut Terezínské iniciativy, *Holocaust*, nedatováno [online; cit. 2020-03-01]. Dostupné z WWW: <www.holocaust.cz>

⁴¹ VÚA-VHA, fond ČSL VB III, sign. Styčný důstojník u FC 404/BI/1/, Válečný deník, 1943–45.

⁴² E-mail Zbyška Nečase z 27. 1. 2011.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ VÚA-VHA, fond Vojenský historický archiv, Fond: ČSL VB III, sign. Styčný důstojník u FC 404/BI/1/, Válečný deník, 1943–45, 31. 1. 1944.

⁴⁵ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 12/AII/1/1, Kmenové rozkazy, 1–12, 1944. Nicméně v tomto období byl podle své vojenské karty již rotným aspirantem.

⁴⁶ Tactical Air Force – Taktické letectvo.

⁴⁷ Air Officer Commanding – velitelská funkce většího celku.

⁴⁸ VÚA-VHA, fond ČSL VB III, sign. Styčný důstojník u FC 404/BI/1/, Válečný deník, 1943–45.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Pravděpodobně se jedná o instruktážní film o způsobech, jakým se Němci snaží získávat informace od britských zajatců.

součástí se stala slavnostní přehlídka a polní bohoslužba, a kterého se zúčastnili i všichni pracovníci kanceláře styčného důstojníka.⁵¹ Ve zbytku roku byl Karel Bergman ještě několikrát na Inspektorátu československého letectva, kde s W/O Nečasem, S/L Hochmanem či F/Sgt Hotovým doplňovali kartotéku. První listopadový den odjel Karel Bergman spolu s W/C Weberem a F/O Sikou na brookwoodský hřbitov⁵² a rok uzavřel službou na svátek svatého Štěpána.

V roce 1945 Bergman stále plnil povinnosti pro Inspektorát československého letectva. Již v lednu se společně s W/C Vybíralem, F/L Liškou, F/Sgt Hotovým, LAC⁵³ Šišperou a LAC Bodnarem stěhovali do nového objektu. V únoru došlo k jmenování Bergmana podporučíkem letectva v záloze. Pravděpodobně proto se několik dní poté konalo důstojnické shromáždění, kde se důstojníci měli vyjádřit o přijetí rt. asp. K. Bergmana a čet. asp. K. Doubka. O měsíc později Bergman spolu s F/L Řezáčem připravovali jednu z výstav, kterými se Československo v exilu prezentovalo. Na přípravě s nimi spolupracovali různé instituce – Inspektorát československého letectva, noviny *Čechoslovák*, Ministerstvo zahraničí i další. Na výstavě u Fighter Command bylo prezentováno československé umění a dílo. Slavnostně ji otevřel generální inspektor Air Vice Marshal Karel Janoušek, KCB. Během výstavního týdne byly promítány každý den filmy o ČSR a reprodukována česká hudba z gramofonových desek. Výstavu navštívilo asi 1 200 lidí.⁵⁴ Bergman se podílel nejen na její realizaci, ale pracoval i na její likvidaci, a tak byl v Londýně spolu se sgt. Doubkem při předávání výstavních předmětů.⁵⁵

Jak v úřadě oslavili konec války v Evropě, dokumenty styčného důstojníka u Velitelství Stíhacího letectva nezaznamenaly.⁵⁶ V červnu byl Karel Bergman vyznamenán Československou vojenskou medailí Za zásluhy II. stupně,⁵⁷ již dříve jako rotný obdržel Československou vojenskou pamětní medaili se štítkem VB a později, dne 23. 8. 1945, měl být podle dochovaných dokumentů navržen také na britské vyznamenání Defence Medal.⁵⁸ Od 19. 8. 1945 byl Karel Bergman podřízen Ministerstvu národní obrany v Praze a došlo také ke zrušení jeho zařazení k Velitelství Stíhacího letectva.⁵⁹ V říjnu došlo k jeho dalšímu povýšení v československé hodnosti – stal se poručíkem letectva v záloze a ihned nadporučíkem letectva v záloze.⁶⁰

Návrat domů pro něj nebyl radostný. Protože byl žid a celá jeho rodina zůstala doma, mohl předpokládat, že se její členové stali oběťmi holocaustu. Občané Trhové Kamenice připravili 27. 8. 1945 navrátilivším slavnostní uvítání v místní sokolovně. Trhovokamenická kronika ve vzpomínce na tento večer popisuje osudy Karla Bergmana: „*Vrátili se důstojníci*

– kameničtí rodáci – v anglickém letectvu, jako příslušníci západní naší armády. Byli to: Karel Bergman, továrník vlasových a hedvábných sítěk ... odešel z domova po záboru Němci v r. 1939 za obchodními záležitostmi, již tehdy velmi nesnadno. Přes Holandsko do Anglie, kde zůstal, nehodlaje se vrátit domů. Po pádu Francie přihlásil se do čs. armády. K výcviku byl povolán až v r. 1941 na trvalo do vojska k náhrad. tělesu do Leamingtonu. V dubnu téhož roku přidělen k čs jednotce letecké jako vojin. Pomocí Quakerů organizoval výrobu síťovaných kabelek pro armádu. Bitvu o Londýn prodělal v Londýně, účastnil se civilní protiletecké obrany města Londýna a hašení zápalných pum a požárů. Po výcviku přidělen k 312. čs. peruti stíhacího oddílu letectva. Dne 25. srpna odjel z Anglie do vlasti... O odsunu svých příbuzných a své matky z Trh. Kamenice dozvěděl se p. K. Bergman až po válce. Tito všichni – jeho sestra s mužem a synem, jeho matka, jeho příbuzní všichni zahynuli v německých koncentracích, takže zůstal se sestřenicí a 1 bratrance sám jediný. Dojem při návratu: Přepolitizování všeho života. Zdravotní poměry u nás doma shledal lepší, nežli si je představoval. Jinak veliký bol člověka, zcela opuštěného, který ztratil svou hodnou matku, neznámo kde a jakým způsobem. Jen hrob otcův na Dřevíkově mu zbyl. Pan K. Bergman – povýšen též na nadporučíka – vrátil se propuštěn domů, aby se ujal závodů po svých rodičích – výroby sítěk, kabelek, závoju a podobných potřeb. Závod byl bývalým Němcem – Faltyssem – vykraden a zpusošen, materiál i výrobky odvezeny, nábytek po něm rozebrán, takže p. K. Bergman začíná za poměrů a okolností velmi těžkých, bez provozního kapitálu a bude potřebl vytrvalosti a houževnatosti, aby závod byl přiveden na stupeň, v jakém jej majiteli zanechal. Přejeme mu zdar a našim chudým lidem zaměstnání doma!“⁶¹

Poválečné osudy Karla Bergmana

Nelze přesně zjistit, jak se Karel Bergman dozvěděl, že zůstal z celé rodiny sám. Jeho kamarád Zbyšek Nečas na tu dobu vzpomínal: „*Oba jsme byli velmi smutní, co se stalo s našimi rodinami a oba jsme stále doufali, že se snad jednoho dne někdo objeví, kdo to přežil. Zkoušeli jsme získat informace přes Mezinárodní Červený kříž a oba jsme čekali na nějaký zázrak několik let po válce.*“⁶² Z trhovokamenických Bergmanů přežil Karel válku jako jediný. Jeho trhovokamenický domov byl kromě toho vykraden a poničen, proto začal bydlet v Praze. Ztracené věci se sice rodině postupně vrátily, ale to už nemělo takový význam. Karel a jeho žena zjistili, že se politický život dost změnil, a rozhodli se k odchodu.⁶³ Ještě před tím se snažil o restituci a oživení své firmy. Jejím

⁵¹ VÚA-VHA, fond ČSL VB III, sign. Styčný důstojník u FC 404/BI/1, Válečný deník, 1943–45.

⁵² Na vojenské části hřbitova Brookwood jsou pohřbeni někteří naši letci RAF, kteří padli za druhé světové války.

⁵³ Britská vojenská hodnost Leading Aircraftman.

⁵⁴ VÚA-VHA, fond ČSL VB III, sign. Styčný důstojník u FC 404/BI/1, Válečný deník, 1943–45.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ VÚA-VHA, fond ČSL VB III, sign. Styčný důstojník u FC 404/BI/1, Válečný deník, 1943–45.

⁵⁷ Inspektorát čs. Letectva 134/CI-3/13/87, Korespondence osobní změny, S/1101–1200, 1945, Protokol chybí, Kmenový rozkaz č. 6.

⁵⁸ VÚA-VHA, fond ČSL VB IX1, Čs. let. depot, 1927/CIII-3e/1/409 – Návrhy na vyznamenání.

⁵⁹ VÚA-VHA, fond Inspektorát čs. Letectva 134/CI-3/16/88, Korespondence osobní změny, S/1401–1500, 1945.

⁶⁰ VÚA-VHA, letecká karta, Karel Bergman.

⁶¹ Státní okresní archiv Chrudim, Místní národní výbor Trhová Kamenice, inv. č. 203, č. knihy 203, ukl. č. 13, Trhová Kamenice, Kronika za léta 1945–1956.

⁶² E-mail od Zbyška Nečase z 27. 1. 2011.

⁶³ Tamtéž.

Obr. 4. Svatba Karla Bergmana a Anny Nathanové, fotoarchiv autora.

národním správcem byl sice jmenován, ale lze předpokládat, že se mu do jeho opětovného odchodu do Velké Británie nepodařilo rodinný podnik znovu zprovoznit.

Pozdější manželka Karla Bergmana, Anna, se narodila 20. 4. 1917 v Třebechovicích pod Orebem v rodině továrníka brašnářského zboží Stanislava Kaudera a jeho ženy Idy.⁶⁴ Vystudovala Městské dívčí reálné gymnázium v Hradci Králové.⁶⁵ Po maturitě se přestěhovala do Prahy, kde zahájila studium práv. Po zavření českých vysokých škol se začala učit kloboučnicí. V Praze se také seznámila se svým budoucím manželem, architektem Berndem Nathanem.⁶⁶ Za druhé světové války byli odesláni do Terezína, kde Anna otěhotněla. Jejich syn Dan, který se zde narodil, tři měsíce po porodu zemřel. Než odjela dobrovolně se svým manželem do Osvětimi, otěhotněla znovu. Její manžel byl v Osvětimi zastřelen, ona byla v dubnu 1945 odeslána do Mauthausenu, kde se jí narodila dcera Eva. Karel Bergman se s touto někdejší spolužačkou své sestřenic Anny Fuchsové setkal po válce v Praze, když jí vezl z Velké Británie šaty, jako dárek od Adolfa Mautnera,⁶⁷ jejího příbuzného.⁶⁸ Po čase následovala svatba. Anna Bergmanová svého manžela o téměř třicet let přežila, zemřela 17. 7. 2013 v Cambridge, kde žila v rodině svojí dcery. Její ostatky byly rozptýleny na židovském hřbitově v Dřevíkově.

V prvním poválečném roce Karel svědčil svému kamarádovi Zbyšku Nečasovi na svatbě. Již tehdy se oba rozhodli pro emigraci, protože nechtěli být cílem dalších perzekucí komunistů vůči bývalým příslušníkům RAF, respektive čekat na příchod komunistického režimu. Karel Bergman odešel, již se svou novou rodinou, v roce 1948. O povolení se

Obr. 5. Československá medaile Za chrabrost před nepřitelem K. Bergmana, fotoarchiv autora.

vystěhovat si Bergmanovi zažádali ihned po svatbě. Ta se uskutečnila 20. 2. 1948 v Clam-Gallasově paláci. Za svědky jim tehdy byli Karel Fink a Oldřich Šroněk.⁶⁹ Odchod do zahraničí nebyl jednoduchý ani levný, Bergmanovi se tak snažili dosáhnout jej s pomocí American Joint Distribution Committee. První dokument od této společnosti je datovaný 13. 8. 1948 a píše se v něm o 2 a 1/2 lístku na vlak od českých hranic do přístavu a 2 a 1/2 lístku na loď z místa nalodění v Anglii do Kanady a dopravě 300 km od hranic do přístavu. Ekvivalent za náklady s výše uvedenými potřebami měl být uložen se svolením Národní banky na konto American Joint Distribution Committee v Živnobance. Odchod Bergmanových za svobodu dostal číslo 4782⁷⁰ a zmíněný finanční ekvivalent byl vyčíslen na 38 350 Kčs.⁷¹

Odjet měli 11. 9. 1948 vlakem do Londýna a v provincii se nalodit na loď Mauretania.⁷² Zamýšleným cílem manželů Bergmanových se stala Kanada, kam chtěl Karel Bergman odejít jako představitel českého knoflíkového průmyslu.⁷³ Jako kontaktní osobu v zahraničí uvedli sestřenic Steffi Chilis, bydlící ve čtvrti Queens v N.Y.C.⁷⁴ Jako předpokládanou adresu místa svého kanadského pobytu uvedli

⁶⁴ Oba zahynuli za druhé světové války v Osvětimi. Připomenuti jsou na pomníku obětem 1. a 2. světové války na třebechovickém náměstí.

⁶⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Dívčí gymnásium Hradec Králové, inv. č. 227.

⁶⁶ Bernd Nathan se narodil 7. 8. 1904 v Hamburku Luisovi a Selmě. Německo opustil 13. 9. 1933. Bernd Nathan byl před svatbou s Annou jednou ženatý. Jeho manželka v té době ale žila v USA. V době, kdy již žil v Československu, pracoval ve filmovém studiu Barrandov a navrhoval interiéry. V Praze žil nejprve na adrese Vojtěšská 10, Praha II.

⁶⁷ Adolf Mautner se narodil 17. 12. 1900 v Pekařské ulici v Brně. Odveden do československé exilové armády byl 17. 4. 1940 ve Velké Británii.

⁶⁸ E-mail Evy Clarke z 1. 11. 2010.

⁶⁹ E-mail Evy Clarke z 2. 1. 2011.

⁷⁰ Archiv bezpečnostních složek, fond 425, sign. 425-209-3.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Archiv bezpečnostních složek, fond 425, sign. 425-15-27.

⁷³ E-mail Evy Clarke z 2. 1. 2011.

⁷⁴ Archiv bezpečnostních složek, fond 425, sign. 425-15-27.

Obr. 6. Pohled od Karla Bergmana z roku 1972, fotoarchiv autora.

manželé c/O Votický⁷⁵, 4560, Apt. 7, Ridgvale Rd. Toronto, Canada.⁷⁶ Exulanti museli uvést nejen svou cílovou adresu, ale najít si i ručitele za případné náklady v průběhu cesty. Jedno takové potvrzení jim vydala firma J. Wieselmann Company inc. Importers and manufacturers of fabric gloves v tomto znění: „*Toto je potvrzení, že naše společnost uhradí všechny náklady spojené s návštěvou pana Bergmana a jeho rodiny v průběhu pobytu v Londýně. Pan Bergman, který reprezentoval naši společnost v Československu v uplynulých dvou letech, což byla pro nás neocenitelná pomoc, a očekáváme, že pro nás bude pracovat i po příjezdu do Kanady. Joseph Wiesselmann, prezident.*“⁷⁷

Oba manželé v jednom z mnoha dotazníků pro budoucí vystěhování uváděli, že jejich majetek byl znárodněn a nemohou najít uspokojivé živobytí. Oba ztratili své rodiče a všechny příbuzné kvůli rasové perzekuci. Všichni jejich příbuzní žili v zahraničí, a proto se s nimi chtěli potkat, jak

nejdříve to bude možné. Tolik uvádí dokument ze závěru srpna 1948.⁷⁸ Je pravděpodobné, že jednou z podmínek vystěhování bylo potvrzení židovského náboženství. K němu se Karel Bergman přihlásil o necelé dva týdny později.⁷⁹

Podle informací Evy Clarke byl život ve Velké Británii pro jejího nevlastního otce těžší než pro její matku, a to i přes to, že se občas potkával se svými kamarády z Royal Air Force Zbyškem Nečasem, Erichem Brügelem⁸⁰ a Jasmínem Fikrlem⁸¹. Zbyška Nečase podporoval i svými dopisy, když jeho žena byla nevléčitelně nemocná. Některá ze setkání se odehrávala při návštěvách u Karlovy nevlastní dcery. Byl také v kontaktu s přeživšími příbuznými, ale nikdy neuvvažoval o návratu do Československa,⁸² rovněž pro obavu z uvěznění. Zvyknout si na život v nové zemi mu pomohlo právě zaučování se nové práci.⁸³

Byť měli Bergmanovi namířeno do Kanady, nakonec zůstali ve Velké Británii v Cardiffu. Tam Karel Bergman

⁷⁵ Autorovi tohoto článku není známo, zda se jedná o příbuzného Rudolfa a Emilie Votických z Trhové Kamenice.

⁷⁶ Archiv bezpečnostních složek, fond 425, sign. 425-15-27.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Nicméně dle vzpomínek své nevlastní dcery nebyl praktikujícím židem.

⁸⁰ Erich Brügel se narodil 3. 12. 1907 v Hlinsku. Pravděpodobně spolujatel firmy Reichmann & Brügel. Odveden 29. 6. 1944 v Bombaji, Indii.

⁸¹ Jasmín Fikrle, narozen 25. 5. 1912, Plzeň. Zemřel 4. 1. 1989 ve Velké Británii. Navigátor 311. československé bombardovací peruté.

⁸² Přesto v korespondenci z počátku 70. let žádal o restituci svého domu s dovětkem, že by se do něj rád nastěhoval.

⁸³ E-mail Evy Clarke z 2. 1. 2011.

Obr. 7. Hrob rodiny Bergmanových na židovském hřbitově Dřevíkov, místo uložení ostatků Karla Bergmana, fotoarchiv autora.

nastoupil do textilní továrny firmy Burry, Son & Co. Ltd. jako manažer a v roce 1953 ji koupil.⁸⁴ Ačkoliv je v textu uvedeno, že se Karel Bergman nikdy do Československa

nevrátil, pravděpodobně tam cestoval krátce před svou smrtí. O této cestě se zmiňuje Zbyšek Nečas ve své vzpomínce: „Moje manželka zemřela v roce 1977 a úplnou náhodou ... jsem se zase oženil. Jelikož jsem předpokládal, že se nikdy nevrátím do vlasti, poslal jsem moji manželku se tam podívat v roce 1980, aby viděla odkud pocházím. ... Na cestě do ČSR, na letišti v Londýně moje manželka viděla staršího pána a paní, kteří také cestovali do Prahy a podle toho, jak jsem jí podrobně popsal jak Karel vypadá, obrátila se na oba a řekla, zda jsou Bergmanovi! Byla to náhoda a Karel nemohl pochopit, jak ho poznala, neboť ani neviděla jeho fotku. A tak moje manželka poznala mého starého kámoše a Karel byl ohromně rád, že se tak náhodou sešli.⁸⁵ Snad další plánovaná cesta do Československa ho stála život. Na to vzpomíná opět Zbyšek Nečas: „Vím, že umřel na londýnském letišti během jeho cesty do ČSR, měl záchvat.“⁸⁶ Karel Bergman zemřel 14. 9. 1983 na londýnském letišti, zpopelněn byl v Cardiffu a popel byl rozptýlen na dřevíkovském hřbitově.

Článek shromažďuje data z několika archivů i rodinných vzpomínek a snaží se tak vytvořit plastický obraz Karla Bergmana. Ten vstoupil do druhé světové války jako civilista. Zapojil se do ní tak, jak nejlépe uměl – podporou uprchlíků a jejich ekonomického zázemí. I proto jeho vstup do ozbrojených složek nebyl lehký. Poté, co konečně nastoupil do československého letectva, respektive RAF, působil jako tlumočnick v různých jednotkách i na různých pozicích. Z války domů se vrátil jako jediný člen svojí rodiny. Pokoušel se znovu obnovit rodinné podnikání poškozené válkou, ale po komunistickém puči odjel do exilu podruhé. Jeho cílem měla být Kanada, ale přijal pracovní nabídku ve Velké Británii, kde začal podnikat. Protože byl Bergman žid a jeho rodina se stala obětí holocaustu, článek paralelně popisuje nejdůležitější známé události jeho rodiny ve spojení s touto tragédií.

⁸⁴ E-mail Evy Clarke ze 17. 10. 2011.

⁸⁵ E-mail od Zbyška Nečase z 26. 1. 2011.

⁸⁶ Tamtéž.